

ÉRV A VIDÉK IPAROSÍTÁSA MELLETT? HELYI IPARÚZÉSI ADÓBEVÉTELEK A HAZAI VÁROSOKBAN

MOLNÁR ERNŐ – LÉNÁRT VIKTOR MÁRK – SZABÓ KATALIN –
KOZMA GÁBOR

ARGUMENT FOR RURAL INDUSTRIALIZATION?

LOCAL BUSINESS TAX REVENUES IN THE HUNGARIAN URBAN SETTLEMENTS

This article examines the economic inequalities within the Hungarian urban network in the mirror of the local business tax (LBT) revenues between 2008 and 2022. Its main goals are to reveal the dynamics of per capita LBT revenues and their relative standard deviations, and to compare them with the urban hierarchy and the spatial structure of the industry reflected in county-level gross value added data. According to the results, as expected, both the urban hierarchy and the emphasized presence of manufacturing show connections with LBT revenues. The growing and less differentiated per capita LBT revenues upwards in the urban hierarchy mirror both the location advantages related to the settlement size and the heritage of the urban network development policy carried out in the socialist era. In this way, these results also demonstrate the conservative character of the settlement network featured by path-dependent development trends. The close connection between LBT revenues and manufacturing profile outside the agglomeration of the capital city refers to the key role of industrial production networks in shaping economic space. The spectacular differentiation of the small towns offers us an argument for the further research of this settlement group. Although the locations of the manufacturing sector seem to flourish compared to other urban settlements, there is also a great conceptual question in the context of the economic development effects of industrialization: does it mean the catching up with the core regions or the peripheralization of the manufacturing sector; the spatial reproduction of backwardness? To answer this question and complete the argumentation mentioned in the title, the in-depth research of production network integration is needed.

BEVEZETÉS

A magyarországi települések, illetve városok gazdaságát (az állomány egészére vagy egy részére kiterjedően) különböző megközelítésekben vizsgálták az elmúlt évtizedekben. Akadtak köztük településföldrajzi elemzések, amelyek a települési szférák, illetve a településhierarchia szemszögéből foglalkoztak a kérdéskörrel (BELUSZKY – SIKOS T. 2020; KOVÁCS ET AL. 2021; PIRISI 2009). A gazdaságföldrajz irányából közelítő szerzők a települések gazdasági súlyát/fejlettségét helyezték középpontba

(CSOMÓS 2013; MOLNÁR ET AL. 2018, 2023; NAGY E. – NAGY G. 2008). A település-földrajz és a gazdaságföldrajz metszetébe helyezhetők a foglalkoztatási központokra és vonzáskörzeteikre fókuszáló kutatások (PÉNZES ET AL. 2014; PIRISI ET AL. 2016). A regionális tudomány számos *mainstream*-konceptiója – köztük a versenyképesség (EGEDY 2012; LENGYEL–RECHNITZER 2000; NEMES NAGY 2004), az innovációs képesség (ALPEK B. – OLÁH 2021; RECHNITZER ET AL. 2004; RECHNITZER ET AL. 2014) és a reziliencia (NAGY ET AL. 2022; SEBESTYÉNNÉ ET AL. 2020) – ugyancsak megjelent a gazdasági szempontú település- és városhálózati kutatásokban.

A fenti vizsgálatok – különösen a gazdasági környezet minőségi elemeit illetően – a területi viszonyok és a városhierarchia befolyásoló szerepét mutatták ki, előtérbe helyezve az ország dinamikusabb térségeiben elhelyezkedő nagy- és középvárosokat. Hasonló eredményekre jutottunk a kisvárosi gazdaságok hazai városállományon belüli pozicionálásával és differenciáltságának elemzésével foglalkozó közelmúltbeli írásunkban mi magunk is (MOLNÁR ET AL. 2023). Azt is sejteni véltük, hogy a nagyobb fajlagos teljesítményeket és/vagy dinamikusabb növekedést felmutató kisvárosok összefüggésbe hozhatók az ipari hálózatok térbeliségével. Ez a megfigyelés adta az ötletet jelen vizsgálat elvégzéséhez.

A Budapesten kívüli „de jure” városállomány egészére (tehát 347 városi jogállású településre) kiterjesztett elemzésünk a 2008–2022 közötti időszakot öleli fel, azaz a legutóbbi globális gazdasági válság magyarországi begyűrűzésétől az utolsó rendelkezésre álló adatig ad áttekintést. A települési gazdaságierő-becslés korábban alkalmazott módszertanától eltérően ezúttal az önkormányzatok helyi iparúzési adóbevételei képezik a munka alapját. Két kérdésre keresünk választ:

- Milyen különbségek vannak az iparúzési adóbevételek városi adataiban?
- Van-e összefüggés az iparúzési adóbevételek különbségei, illetve a városok hierarchiában elfoglalt pozíciója és az iparosodás területi viszonyai között?

A tanulmány hátralévő részében először bemutatjuk a vizsgálat módszertanát. Ezt követően a helyi iparúzési adóbevételek települési szintű különbségeit elemezzük, majd általános képet adunk a helyi iparúzési adóbevételek, illetve a városhierarchia és a vármegyéék iparosodottságának kapcsolatáról. Végül keresztábrák segítségével a két szempont metszetére fókuszálunk. Munkánkat összeggessel és kitekintéssel, a további kutatási irányok felvázolásával zárjuk.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERTANA

A gazdasági egyenlőtlenségek megyei szint alatti mérése komoly kihívás, hiszen a nemzetgazdaság GDP-adatait módszertani korlátokból adódóan alacsonyabb területi aggregációs szinteken nem teszi közzé a Központi Statisztikai Hivatal. Alapvetően két lehetőség kínálkozik a gazdasági teljesítmények települési szintű becslésére. Egyrészt, a megyei GDP-adatot valamilyen módszerrel feloszthatjuk a települések között: e felülről lefelé történő kalkuláció megvalósulhat például

a regisztrált vállalkozások, az önkormányzatok helyi adóbevételei, és a személyi jövedelemadó alapot képező jövedelmek figyelembevételével (*LŐCSEI–NEMES NAGY 2003*). A másik elvi lehetőség a helyi gazdasági szereplők teljesítményének alulról felfelé mutató összegzése. Ennek is több formája van: magába foglalhatja a helyben foglalkoztatott népesség népszámlálások alkalmával gyűjtött adatait, a vállalatok települési szinten összesített különböző teljesítménymutatóit vagy a helyi gazdaság súlyát tükröző önkormányzati gazdálkodási adatokat. Utóbbi adatkör legfontosabb képviselőjét a helyi iparüzési adóbevételek jelentik.

A helyi iparüzési adóbevételeken (a továbbiakban: hipa) alapuló vizsgálatoknak számos erénye és hátránya van. A pozitív tényezők a következők: 1. A hazai városok viszonylag régóta és közel azonos mértékben kivetik ezt az adófajtát, ami így alkalmas idő- és térbeli összehasonlító elemzések elvégzésére. 2. Az adóalany vállalkozások nemcsak székhelyeik, hanem fióktelepeik és telephelyeik után is fizetik, ami lehetőséget kínál a vállalati adatoknál rendszeresen felmerülő székhely-telephely problémák kiiktatására. 3. Nevével ellentétben nem csak az ipari teljesítmény kifejezésére alkalmas: általános gazdasági teljesítményt mér. 4. Évente reprodukálható az adat, amely így finomabb időbeli vizsgálatokra is alkalmas. A korlátai között kiemelendő: 1. Az adómértékek kisebb-nagyobb eltérései miatt korrekciókra lehet szükség az adatok jobb összehasonlíthatósága érdekében. 2. Csak az iparüzési adót fizető vállalkozások teljesítményének leírására alkalmas: nem tartalmazza például az intézmények értékkeremtő tevékenységét, ami a helyi gazdasági szerkezet függvényében a városgazdaságok eltérő mértékű alulbecslését okozza. 3. Települési szinten agregált, a gazdaság egészére vonatkozó adatként szerkezeti vizsgálatok elvégzésére nem alkalmas. 4. Különböző kormányzati intézkedések, így elsősorban az úgynevezett különleges gazdasági övezetek kialakítása, egyes települések (pl. Göd, Rácalmás vagy Paks) esetében nehezítheti a vizsgálatok elvégzését. 5. A Covid-járvány idején (2020–2022) kis- és középvállalkozásokat érintő adókönyvitések voltak érvényben, ami a helyi gazdasági szerkezet függvényében eltérő módon érintette a különböző városokat. Azok a városok, ahol a hipa nagy része nagyvállalatoktól származott, kisebb mértékű csökkenést tapasztalhattak, mint azok a települések, ahol a kis- és középvállalati adózók adták a bevételek domináns részét (*KOZMA ET AL. 2022*).

Elemzésünk hipaadatokra építéséhez további érvert szolgáltatott Dusek Tamás és szerzőtársainak (2015) kutatása. Ők a győri járműipari körzet GDP-becslésére tett kísérleteik keretében megállapították, hogy a helyi iparüzési adóbevételek alkalmasak leginkább a gazdasági teljesítmények közelítésére. A hipaadatokat az eltérő adómértékek figyelembevételével korrigáltuk: 2% alatti adómértékek esetén a bevételeket úgy számoltuk át, mintha 2%-os adókulcs lenne érvényben. Ezzel az volt a célunk, hogy a maximálisan kivethető 2%-os adómértéknél kisebb kulccsal rendelkező városok ne kerüljenek hátrányba a többivel szemben.

A hipa városhierarchia mentén történő elemzése során kisebb módosításokkal a Magyarország Nemzeti Atlaszában publikált városhálózati adatokra (*KOVÁCS*

ET AL. 2021) támaszkodtunk. A városok csoportosításának pontos módszertanát és eredményeit korábbi cikkünk (MOLNÁR ET AL. 2023) tartalmazza. Települési szintű gazdasági szerkezeti adatok hiányában közvetett módon kapcsoltuk össze a hipa és az iparosodottság adatait. Miután GDP-adatok és azok ágazati összetevői csak megyei szinten állnak rendelkezésre, a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték egy lakosra vetített nagysága és összes bruttó hozzáadott értéken belüli aránya (2022) alapján differenciáltuk az egyes vármegyéket. Ezt követően a kevésbé iparosodott vármegyék között – eltérő adottságaik okán – különbséget tettünk aszerint, hogy rendelkeznek-e nagy egyetemvárossal (tudásközponttal), avagy sem (1. táblázat). Csoportjaink szinte teljes egybeesést mutatnak egy korábbi területi vizsgálat (LENGYEL – VARGA 2018) lehatárolásával. A városok adatait a továbbiakban e kategóriáknak megfelelően, összevontan is elemeztük.

1. táblázat: Megyekategóriák az iparosodottság és az ipar helyi gazdaságban betöltött szerepe alapján (2022)

Table 1. County categories based on the development level and the local importance of the manufacturing sector (2022)

Területi egység	Feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték egy lakosra (az országos átlag százalékában)	Feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték aránya a megye gazdaságának egészében (százalék)
<i>Erősen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával (FDI feldolgozóipari megyék)</i>		
Győr-Moson-Sopron	184	36
Komárom-Esztergom	181	40
Fejér	162	32
Vas	141	34
<i>Közepesen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával (Újraiparosodó megyék)</i>		
Heves	121	34
Borsod-Abaúj-Zemplén	114	34
Veszprém	107	27
Jász-Nagykun-Szolnok	104	33
Bács-Kiskun	100	27
<i>Közepesen iparosodott megyék, az ipar mérsékelt helyi súlyával (Centrum)</i>		
Budapest	100	10
Pest	98	23
<i>Kevésbé iparosodott megyék, tudásközponttal (Tudásközpont megyék)</i>		
Csongrád-Csanád	66	17
Hajdú-Bihar	62	17
Baranya	60	18

<i>Kevésbé iparosodott megyék, tudásközpont nélkül (Rurális megyék)</i>		
Szabolcs-Szatmár-Bereg	71	25
Zala	71	20
Tolna	65	18
Békés	57	19
Nógrád	48	21
Somogy	45	15

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés. A zárójelbe tett elnevezések Lengyel I. és Varga A. (2018) írásából származnak. A cikkben szereplő és az általunk kialakított csoportok között csak Zala pozíciójában van különbség: a korábbi vizsgálat az újraiparosodó, míg a mi elemzésünk a rurális megyékhez sorolja, de a folyamatban lévő fejlesztések könnyen ideiglenessé tehetik a vármegye e pozícióváltását.

A HAZAI VÁROSOK HIPABEVÉTELEI

A Budapesten kívüli 347 városi jogállású település helyi iparüzési adóbevételét bemutató ábrák tarka képet festenek a városállomány gazdasági tagozódásáról. Három alapvető megállapítás ugyanakkor tehető az elemzésük alapján.

Egyrészt a hipa abszolút nagysága nem feltétlenül követi a városhierarchiát: egyes kisvárosok sokkal nagyobb lélekszámú, a hierarchiában magasabb szinten elhelyezkedő településeket is megelőznek. Főként Budapest agglomerációjában találunk ilyen, a gazdaság szuburbanizációjából erősen profitáló településeket (pl. Budaörs, Szigetszentmiklós, Vecsés, Dunaharaszti, Törökbálint). Ezeken túl olyan városokra is jellemző ez a helyzet (pl. Tiszaújváros, Kazincbarcika, Paks, Hatvan és a sokkal kisebb Jászfényszaru), ahol kiemelkedő ipari nagyvállalatok vannak jelen (Százhalombatta a két csoport metszetében helyezkedik el). A megyei jogú városok közül Győr és Székesfehérvár a valós méreténél erősebb, míg igen gyengén szerepel Salgótarján, de Baja, Hódmezővásárhely, Szekszárd és Nagykanizsa elé is szép számmal kerülnek kisebb városok (1–2. ábra).

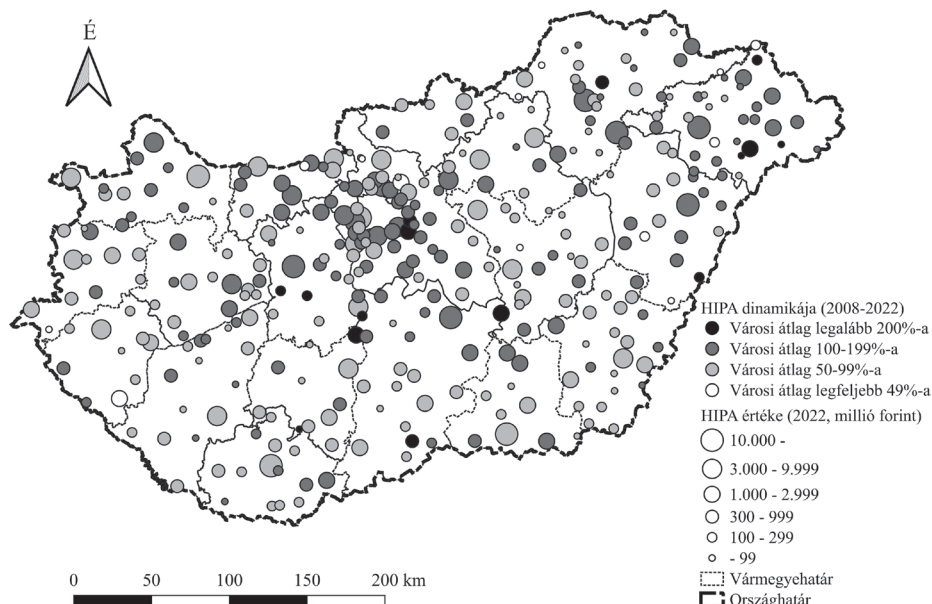
Másrészt a 2008–2022 között kiemelkedő hipadinamikát felmutató települések térben erősebben látszanak szóródni, mint a 2022-ben magas egy lakosra jutó értékeket produkáló városok. E települések nagyobb része (Szikszó, Tiszakécske, Dunaföldvár, Nagymányok, Mándok, Nyírbátor, Biharkeresztes, Nagyecsed, Kazincbarcika, Nyírbogát, Mélykút) az ország kevésbé dinamikus térségeiben helyezkedik el, és kisváros: legtöbbször esetében az alacsony bázisérték is segítette a kiugró növekedést (1. ábra). Ugyanakkor a kiemelkedő egy lakosra jutó hipa-bevételeket felmutató városok között többségben vannak a dinamikus észak-dunántúli és főváros környéki térségekben elhelyezkedők, és nagyobb városok is akadnak köztük. Csupán néhány, többnyire jelentős ipari létesítménnyel bíró, periférián található központ (pl. Tiszaújváros, Kazincbarcika, Paks, Sajóbáony,

Tiszakécske, Nyírbátor, Dunaföldvár) jelent köztük kivételt. A fajlagos hipaértékek esetében nem a nyugat–keleti fejlettségi lejtő látszik kirajzolódni, hanem sokkal inkább az Észak és Dél közötti különbségek. A Zalaegerszeg – Dunaújváros – Kecskemét vonaltól délre elvétve találni városi átlag feletti településeket. Igaz, hogy akadnak a dinamikus térségekben is alulteljesítők: Sopron vagy Kőszeg esetében ez a határon átnyúló ingázás nagy jelentőségére vezethető vissza, míg Budapest környékén jól elkülönülnek a gazdasági szerepkörrel is rendelkező bolygó- és peremvárosok az inkább lakófunkcióval bíró alvővárosoktól (2. ábra).

Harmadrészt 15 olyan város is van, ahol a 2022. évi hipabevételek folyóáron sem érik el a 2008. évi értéket: akad köztük megyei jogú város (Nagykanizsa) és fejlett agglomerációs település (Veresegyház), korábban jelentős vállalatokkal bíró kisvárosok (pl. Kaba, Látatlan), illetve periferikus helyzetű települések (pl. Borsodnádasd, Cigánd, Komádi, Putnok). Visszaesésük hátterében korábban meghatározó cégek leépülése és/vagy az utolsó években alkalmazott hipakönynyítések helyi gazdasági szerkezetből következő erősebb torzító hatása áll.

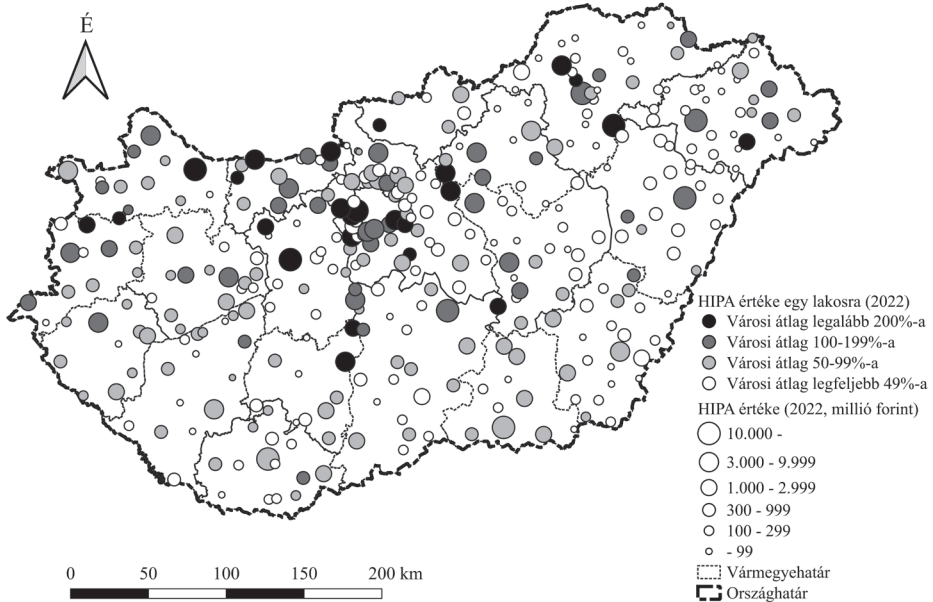
1. ábra: A városállomány differenciálódása a hipabevételek abszolút értéke (2022) és dinamikája (2008–2022) alapján

Figure 1. Differentiation of the Hungarian urban network based on the volume (2022) and dynamics (2008-2022) of LBT revenues

2. ábra: A városállomány differenciálódása a hipabevételek abszolút és egy lakosra jutó értéke (2022) alapján

Figure 2. Differentiation of the Hungarian urban network based on the absolute and per capita volume (2022) of LBT revenues

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

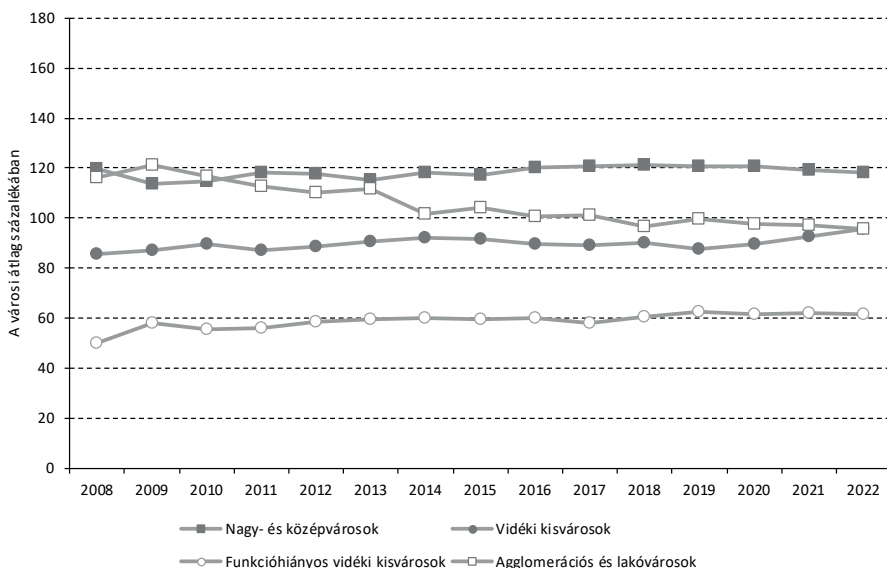
A HIPABEVÉTELEK A HIERARCHIA ÉS AZ IPAROSODOTSÁG FÜGGVÉNYÉBEN

A helyi iparüzési adóbevételek egy lakosra jutó értékeiben számottevő eltérések vannak az egyes hierarchiaszintek között. A nagy- és középvárosok, a vidéki kisvárosok és a funkcióhiányos vidéki kisvárosok esetében a hierarchiában lefelé haladva csökken a hipa egy főre jutó átlagértéke, míg a súlyozott relatív szórás értékek tükrében növekednek a csoportokon belüli különbségek. A két kisvárosi kategória átlagértékei a vizsgált időszakban közeledtek a nagy- és középvárosok teljesítményéhez, de közben e csoportok belső differenciáltsága is erősödött. A grafikonok futását szemlélve azonban nem felejtendő el, hogy az utolsó három év adatait az adózás szabályainak módosítása is befolyásolja. Azon kisvárosok pozíciója erősödhetett leginkább, ahol meghatározók a nagyvállalati adófizetők: ez tükröződik vissza a jelentős kis- és középvállalkozói szektort is magába foglaló nagy- és középvárosi átlaghoz közelebb kerülő kisvárosi átlagokban, illetve a két kisvárosi kategória erősen növekvő relatív szórás-adataiban (3–4. ábra).

Az agglomerációs és lakóvárosok kategóriája ugyanakkor – nem meglepő módon – nem illeszkedik ebbe a képbe. A típust a Budapest környéki települések csoportja uralja, mely kevésbé hierarchiaérzékeny: kis- és középvárosokat, erős gazdasággal bíró és inkább lakófunkciójú településeket egyaránt magába foglal.

3. ábra: Hipabevételek egy lakosra, hierarchiaszintek szerint, a városi átlag százalékában

Figure 3. LBT revenues per inhabitant, along hierarchical categories, in percentage of the urban average

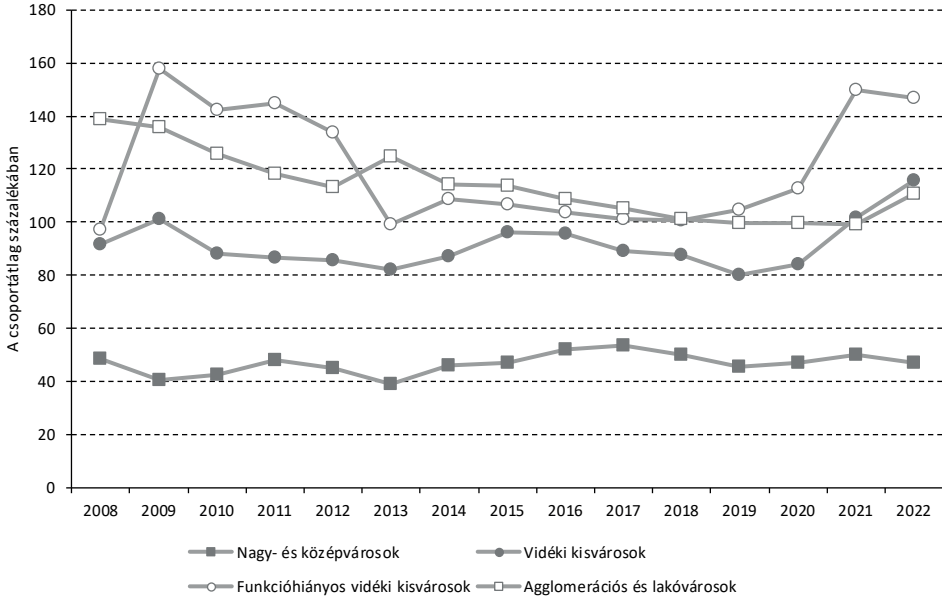
Forrás: KSH alapján a szerzők számítása

E települések relatív fejlettségi helyzete romlott: a vizsgált időszak elején még a nagy- és középvárosok átlaga körül mozogtak, a végén viszont inkább a vidéki kisvárosok szintjén helyezkednek el. A csoport vegyes összetétele magyarázza a magas relatív szórás-értékeket, melyek ugyanakkor „szelídültek” valamelyest: míg korábban ebben a csoportban volt legerősebb a differenciálódás, a vizsgált időszak végére mindkét vidéki kisvárosi kategória megelőzte (3–4. ábra).

A városokat megyéjük iparosodottsága alapján csoportosítva megállapíthatjuk, hogy az erősen iparosodott, nagy helyi súlyú iparral rendelkező vármegyékben legmagasabb a városok egy lakosra jutó hipabevétele. Az ellenpólust a két gyengén iparosodott megyekategória adja, miközben nem látszik különbség az elvileg kedvezőbb gazdasági környezetet kínáló tudásközpontok és a többi, kevésbé iparosodott vármegye között.

4. ábra: A hipabevételek súlyozott relatív szórása hierarchiaszintek szerint (százalék)

Figure 4. Relative standard deviation of LBT revenues, along hierarchical categories (percentage)

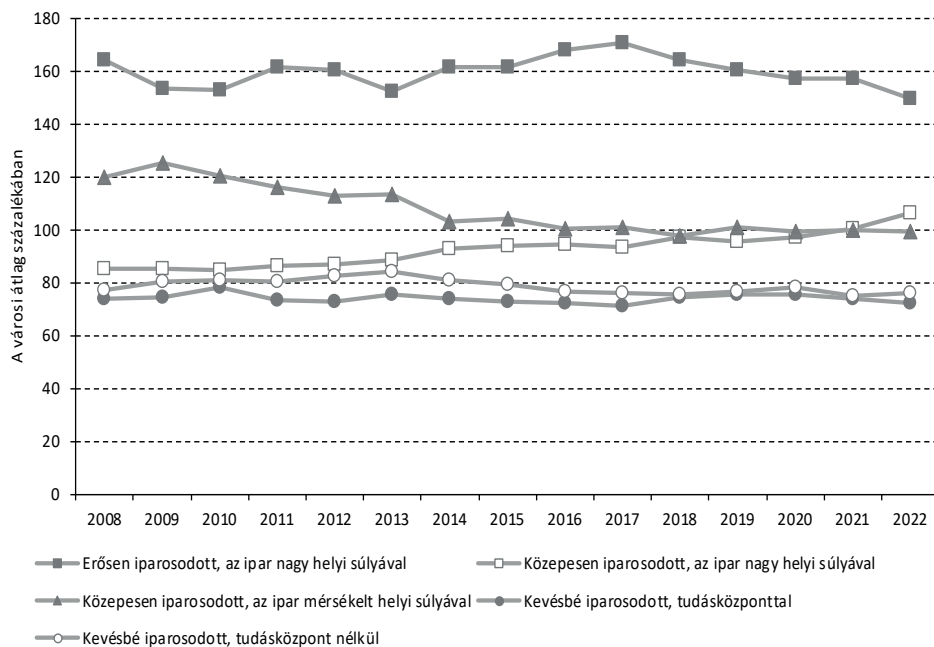
Forrás: KSH alapján a szerzők számítása

A 2022-ben közepesen iparosodottnak számító, az ipar nagy helyi súlyát mutató megyék esetében látszik felzárkózás, miközben a Pest vármegyei városokat tartalmazó, közepesen iparosodott, de mérsékelt helyi súlyú ipart jelentő kategória veszített pozíciójából (5. ábra).

További érdekes összefüggés figyelhető meg a 6. ábrán: a fajlagos teljesítmények legnagyobb szórása nem a leginkább és nem a legkevésbé ipari vármegyék csoportjaiban figyelhető meg, hanem a középen elhelyezkedő kategóriákban. A Pest vármegyét tartalmazó közepesen iparosodott, az ipar mérsékelt helyi súlyát mutató kategória esetében ez nem meglepő, hiszen városainak hierarchia és gazdasági funkciók szerinti differenciáltságára már korábban rámutattunk. A felzárkózó feldolgozóipari karakterű megyékben ugyanakkor a magas – és 2021–2022-ben látványosan megugró – relatív szórás-értékek arra utalnak, hogy az újraiparosodás (különösen annak nagyvállalatokhoz kötődő változata) térben erősen koncentráltan, néhány kitüntetett településre fókuszáltan jelenik meg.

5. ábra: Egy lakosra jutó hipabevételek a megyék iparosodottsági kategóriái szerint, a városi átlag százalékában

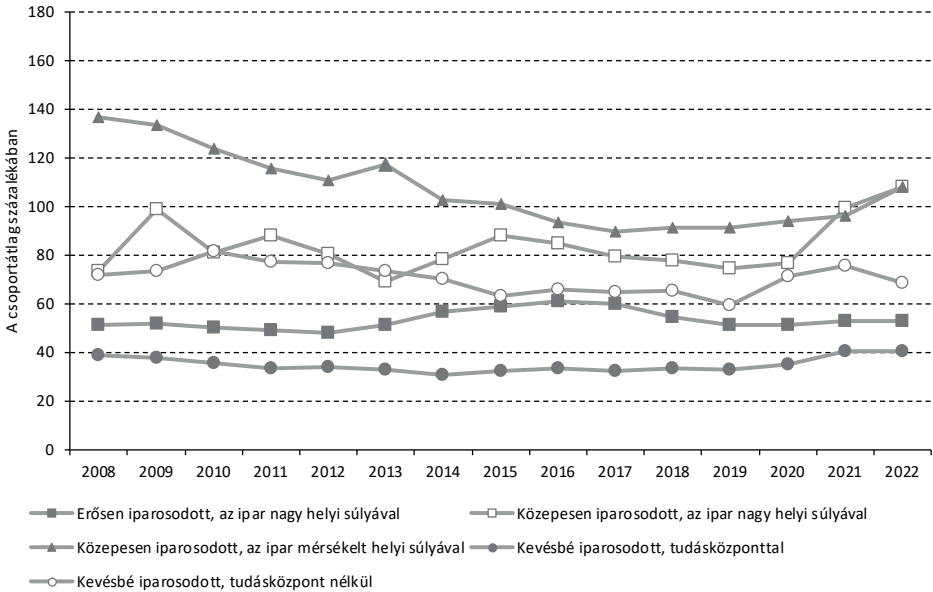
Figure 5. LBT revenues per inhabitant, along the industrial categories of the counties, in percentage of the urban average

Forrás: KSH alapján a szerzők számítása

6. ábra: Hipabevételek súlyozott relatív szórása a megyék iparosodottsági kategóriái szerint (százalék)

Figure 6. Relative standard deviation of LBT revenues, along the industrial categories of the counties (percentage); source: based on HCSO data

Forrás: KSH alapján a szerzők számítása

HIPABEVÉTELEK A KERESZTTÁBLÁK TÜKRÉBEN

Ha a helyi iparüzési adóbevételeket egyszerre vizsgáljuk a városhierarchia és a megyék ipari kategóriái mentén, akkor – a vidéki vármegyékre koncentrálva – az látszik, hogy a nagy- és középvárosok felől a funkcióhiányos vidéki kisvárosok felé haladva valamennyi megyecsoportban csökkennek az átlagértékek, illetve az agglomerációs és lakóvárosok – kifejezve mérsékelt gazdasági szerepüket – minden kategóriában a legalacsonyabb egy lakosra jutó iparüzési adóbevétellel rendelkeznek. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy országos városi átlagértéket felülmúló csoportátlagok csak az iparosodottabb vármegyékben jelennek meg. Az erősen iparosodott, a helyi gazdaságban az ipar nagy súlyát felmutató megyékben ezek valamennyi hierarchiaszinten megfigyelhetők, míg a közepesen iparosodott megyékben már csak a nagy- és középvárosokra, illetve részben a vidék központjainak számító kisvárosokra jellemzőek. Bár a tudásközpont karakter a különböző elméletek szerint sajátos minőségi adottságokat feltételez, valójában a gyengén iparosodott megyék e két csoportja között nem látszik különbség

a nagy- és középvárosok terén, a vidéki kisvárosok pedig még jobb mutatókkal is rendelkeznek a tudásközpont nélküli megyékben (2. táblázat).

2022-ben az erősen iparosodott vármegyékben, három településkategóriában is előfordultak városok országosan kimagasló egy lakosra jutó hipabevételekkel. A nagy- és középvárosok körében Székesfehérvár, Győr és Esztergom, a vidéki kisvárosok esetében Komárom és Mór, míg a funkcióhiányos vidéki kisvárosok közül Bük, Bábolna és Répcelak említhető meg. A közepesen iparosodott vármegyékben kimagasló értékekkel bíró településeket csak a vidéki kisvárosok (Tiszaújváros, Kazincbarcika, Hatvan) és a funkcióhiányos vidéki kisvárosok (Jászfényszaru, Sajóbáony, Tiszakécske) között találtunk, de még a gyengén iparosodott, tudásközpont nélküli megyékben is akadnak vidéki kisvárosok (Rétság, Paks, Nyírbátor, Dunaföldvár) a toplista felső régióiban (2. táblázat).

A súlyozott relatív szórás-értékekre nagyjából a fent leírtak fordítottja jellemző. A nagy- és középvárosok felől a funkcióhiányos vidéki kisvárosok felé haladva többnyire növekvő különbségek jellemzőek: ez a tendencia csupán a kevésbé iparosodott, tudásközpont nélküli megyék esetében nem érvényesül, ahol a vidéki kisvárosok közepén álló csoportja a legdifferenciáltabb. Az agglomerációs és lakóvárosok viselkedése eltérő a különböző típusú vármegyékben: míg az erősen ipari térségekben ez a településcsoport a legdifferenciáltabb, addig a kevésbé iparosodott, tudásközpont nélküli megyékben az összes városkategória közül az agglomerációs és lakóvárosok köre a leginkább egységes (3. táblázat).

A négy legmagasabb relatív szórást mutató kategória közül három a különböző típusú vármegyék vidéki kisvárosaihoz és funkcióhiányos vidéki kisvárosaihoz kötődik. Ez jól mutatja azt a korábban bemutatott trendet, miszerint ezekben a városkategóriákban vannak a legnagyobb különbségek a teljesítményekben. E kategóriákon kívül csak egyetlen településcsoportban, az erősen iparosodott vármegyék funkcióhiányos vidéki kisvárosainál fordul elő, hogy a kategóriában egyszerre vannak jelen a hipa egy lakosra jutó értéke alapján toplista elején és végén szereplő városok. A szélsőségek csúcsát a közepesen iparosodott vármegyék funkcióhiányos vidéki kisvárosai képviselik: itt található a 347 város listáját vezető Jászfényszaru és az abszolút sereghajtó Rudabánya is (3. táblázat).

2. táblázat: Helyi iparüzési adóbevételek egy lakosra a városhierarchia és az iparosodottság kombinációjával kialakított településcsoportokban
(a városi átlag százalékában)

Table 2. Local business tax revenues per inhabitant, in settlement groups based on the combination of urban hierarchy and industrial development
(in percentage of the urban average)

Területi kategória	2008–2013	2014–2019	2020–2022	2008–2022
Erősen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával				
Nagy- és középvárosok	182	195	186	188
Vidéki kisvárosok	132	119	112	122
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	103	112	114	108
Agglomerációs és lakóvárosok	97	112	84	100
Közepesen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával				
Nagy- és középvárosok	101	111	117	108
Vidéki kisvárosok	88	98	107	96
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	63	66	75	67
Agglomerációs és lakóvárosok	36	37	39	37
Kevésbé iparosodott megyék tudásközponttal				
Nagy- és középvárosok	92	87	91	90
Vidéki kisvárosok	60	61	56	60
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	44	51	48	48
Agglomerációs és lakóvárosok	25	28	28	27
Kevésbé iparosodott megyék tudásközpont nélkül				
Nagy- és középvárosok	96	88	85	91
Vidéki kisvárosok	91	90	96	91
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	45	47	42	45
Agglomerációs és lakóvárosok	13	14	13	13

Forrás: KSH alapján a szerzők számítása. Szürke: városok kiemelkedően magas egy lakosra jutó hipabevételekkel a csoportban.

3. táblázat: Helyi iparüzési adóbevételek súlyozott relatív szórása a városhierarchia és iparosodottság kombinációjával kialakított településcsoportokban (százalék)

Table 3. Relative standard deviation of local business tax revenues, in settlement groups based on the combination of urban hierarchy and industrial development (percentage)

Területi kategória	2008–2013	2014–2019	2020–2022	2008–2022
Erősen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával				
Nagy- és középvárosok	32	34	37	34
Vidéki kisvárosok	65	55	53	59
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	66	72	78	71
Agglomerációs és lakóvárosok	99	163	99	124
Közepesen iparosodott megyék, az ipar nagy helyi súlyával				
Nagy- és középvárosok	21	26	29	25
Vidéki kisvárosok	87	103	113	99
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	164	121	162	147
Agglomerációs és lakóvárosok	73	69	71	71
Kevésbé iparosodott megyék tudásközponttal				
Nagy- és középvárosok	11	11	17	12
Vidéki kisvárosok	30	31	35	31
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	57	59	69	60
Agglomerációs és lakóvárosok	37	35	44	37
Kevésbé iparosodott megyék tudásközpont nélkül				
Nagy- és középvárosok	31	23	23	26
Vidéki kisvárosok	107	87	95	97
Funkcióhiányos vidéki kisvárosok	77	76	60	73
Agglomerációs és lakóvárosok	29	4	6	14

Forrás: KSH alapján a szerzők számítása. Szürke: városok kiemelkedően magas, illetve alacsony egy lakosra jutó hipobevételekkel egyszerre a csoportban.

ÖSSZEZGÉS

A helyi iparüzési adóbevételek izgalmas lehetőséget kínálnak a városgazdaságok elemzésére. Vizsgálatunk a városok egy lakosra jutó hipabevételeinek jelentős differenciálódását bizonyította, melynek összefüggése a településhierarchiában elfoglalt pozícióval és az iparosodással is kimutatható. A legmagasabb csoportátlagokkal az erősen iparosodott vármegyék nagy- és középvárosai, míg a legalacsonyabb értékekkel a kevésbé iparosodott vármegyék agglomerációs és lakóvárosai rendelkeznek. A legmagasabb relatívszórás-értékek többnyire a kisvárosok, első sorban a közepesen iparosodott vármegyék funkcióhiányos vidéki kisvárosai körében keresendők, míg a legegységesebb csoportoknak szinte minden megyetípusban a nagy- és középvárosok tekinthetők.

A településhierarchiában felfelé növekvő és kevésbé differenciálódó gazdasági teljesítmények egyszerre tükrözik a gazdaság telephelyválasztásánál számító, települések méretével összefüggő előnyöket, illetve a közelmúlt városhálózat-fejlesztési gyakorlatának máig ható örökségét (MOLNÁR ET AL. 2011). Az eredmények nemcsak regionális- és városgazdaságtani elméleteket támasztanak alá, de a településhálózat konzervatív karakterét, útfüggőségek által befolyásolt fejlődését is demonstrálják. A helyi iparüzési adóbevételek összefüggése az iparosodottsággal a főváros agglomerációján kívüli térben, az ipari hálózatok gazdasági térszerkezetre gyakorolt hatásaira mutat rá. Végül a kisvárosok erős differenciált-sága újabb érv e település csoport további, alaposabb kutatásához.

Zárásként egy módszertani és egy koncepcionális észrevételt tennénk. Egyrészt a helyi iparüzési adóbevételek és az iparosodottság viszonya vizsgálható közvetlenül, települési szinten is, amihez az iparban (helyben) foglalkoztatottak arányára vagy az ipari vállalkozások települési szinten aggregált adataira van szükség. A sejtésünk az, hogy így valószínűleg még erősebb kapcsolat lenne mérhető a gazdasági teljesítmények és az ipar jelentősége között. Másrészt az iparosodás vidéki térségekben kimutatott gazdasági differenciáló szerepe az alapdilemmát (ARRIGHI 2014) nem válaszolja meg: joggal vetődik fel kérdésként, hogy a vidék iparosodása a periféria magterületekhez történő felzárkózásáról vagy az ipar periferizálódásáról, az elmaradottság újratermeléséről szól? Ahhoz tehát, hogy a címben feltett kérdést megválaszoljuk, sokkal mélyebb, az ipari hálózatokba kapcsolódás strukturális részleteit taglaló kutatásokra van szükség.

IRODALOM

- ALPEK B. L. – OLÁH D. (2021): A magyar települések innovációs potenciáljának dimenziói. *Területi Statisztika* 61 (6): pp. 712–738.
- ARRIGHI, G. (2014): A fejlődés illúziója. A félperiféria koncepciójának megújítása. *Eszmélet* 26 (103): pp. 159–192.

- BELUSZKY P. – SIKOS T. T.** (2020): Városi szerepkör, városi rang. Dialóg Campus, Budapest.
- CSOMÓS GY.** (2013): Magyarország gazdasági központjainak pozícióváltozása 1992 és 2011 között. Területi Statisztika 53 (6): pp. 529–550.
- DUSEK T. – KOPPÁNY K. – KOVÁCS N. – SZABÓ D. R.** (2015): A győri járműipari körzet hozzáadott értékének becslése. Területi Statisztika 55 (1): pp. 76–87.
- EGEDY T.** (2012): A gazdasági válság hatása a nagyvárosok versenyképességére Magyarországon. Földrajzi Közlemények 136 (4): pp. 420–438.
- KOVÁCS Z. – BELUSZKY P. – TÓTH G. – EGEDY T.** (2021): Városok. In: Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom. Csillagászati és Földtudományi Kutatóintézet, Földrajztudományi Intézet, Budapest, pp. 116–127.
- KOZMA G. – CZIMRE K. – TEPERICS K. – PÉNZES J.** (2022): A helyi önkormányzatok helyiadó-kivetési gyakorlatának vizsgálata a hazai kedvezményezett településeken, 1997–2020. Területi Statisztika 62 (6): pp. 663–682.
- LENGYEL I. – RECHNITZER J.** (2000): A városok versenyképességéről. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 130–152.
- LENGYEL I. – VARGA A.** (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. Közgazdasági Szemle 65 (5): pp. 499–524.
- MOLNÁR E. – DÉZSI GY. – LENGYEL I. M. – KOZMA G.** (2018): Vidéki nagyvárosaink gazdaságának összehasonlító elemzése. Területi Statisztika (58) 6: pp. 610–637.
- MOLNÁR E., – PÉNZES J. – RADICS ZS.** (2011): Az 1971-es OTK kiemelt alsófokú központjainak fejlődési pályája az elmúlt négy évtizedben. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 83–94.
- MOLNÁR E. – SAIDI, F. A. – LÉNÁRT V. M.** (2023): Kisvárosi gazdaságok funkcionális településföldrajzi megközelítésben. CITY.HU Várostudományi Szemle 3 (1): pp. 49–77.
- NAGY E. – NAGY G.** (2008): A városok gazdasági potenciálja. A településhálózat fejlesztését célzó politika megalapozása a gazdaság oldaláról. Városok az átalakuló gazdaság térszerkezetben. Falu, Város, Régió 15 (3): pp. 32–42.
- NAGY Z. – TÓTH G. – SZÉP T.** (2022): A magyarországi városok rezilienciájának vizsgálata. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 19 (3): pp. 84–99.
- NEMES NAGY J.** (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? In: Nemes Nagy J. (szerk.): Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, pp. 5–42.
- PÉNZES J. – MOLNÁR E. – PÁLÓCZI G.** (2014): Helyi munkaerő-piaci vonzáskörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon. Területi Statisztika 54 (5): pp. 474–490.
- PIRISI G.** (2009): Differenciálódó kisvárosaink. Földrajzi Közlemények 133 (3): pp. 313–325.

PIRISI G. – KISS B. – MÁTÉ É. (2016): A kisvárosok szerepe a munkaerő-ingázásban. *Területi Statisztika* 56 (4): pp. 415–437.

RECHNITZER J. – CSIZMADIA Z. – GROSZ A. (2004): A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. *Tér és Társadalom* 18 (2): pp. 117–156.

RECHNITZER J. – PÁTHY Á. – BERKES J. (2014): A magyar városhálózat stabilitása és változása. *Tér és Társadalom* 28 (2): pp. 105–127.

SEBESTYÉNNÉ SZÉP T. – SZENDI D. – NAGY Z. – TÓTH G. (2020): A gazdasági reziliencia és a városhálózaton belüli centralitás közötti összefüggések vizsgálata. *Területi Statisztika* 60 (3): pp. 352–369.